Otto Back

Svenskan i Finland och tyskan i Österrike – en jämförelse

Fil. dr Otto Back är honorärprofessor vid institutionen för språkvetenskap vid universitetet i Wien och en av medarbetarna vid den österrikiska ordboken. Författarens specialområden är grafematik (dvs. förhållandet mellan språk och skrift), ortografifrågor, skrivning av geografiska namn och planspråk (dvs. konstgjorda internationella hjälpspråk).

Både svenskan i Finland och tyskan i Österrike ligger i periferin av ett språkområde som främst finns inom en grannstats gränser. I Europa finns många liknande fall, t.ex. tyskan, franskan och italienskan i Schweiz, holländskan och franskan i Belgien, engelskan på Irland och albanskan i Kosovo. Här försöker jag mig på en jämförelse mellan finlandssvenskarnas och österrikarnas språksituation.

Inom den svenska språkgemenskapen är ungefär var 28:e talare en finländare, inom den tyska ungefär var 13:e en österrikare. Genom språkhistorien vet vi att det svenska området i Finland liksom det tyska i Österrike är rätt gamla beståndsdelar av sina språkområden även om de inte utgör dessas kärnområden. De har i alla fall funnits med i alla viktiga skeden av sina språkgemenskapers språkliga och kulturella historia. För kontrastens skull kan här påminnas om amerikanskans ställning inom den engelska gemenskapen: engelskan kom till Amerika först fyra år efter Shakespeares död.

En blick på kartan avslöjar för oss en viktig skillnad i den geopolitiska situationen. Svenskheten i Finland är resultatet av en marin expansion som påminner om den grekiska i Egeiska havet eller den venetianska i Adriatiska havet. Dagens österrikiska republik ger en bild av den bayerska (eller bajuvariska) stammens expansion i Alperna och längs Donau fram till den ungerska lågplatån. Därvid drivs en kil in mellan syd- och västslaver. Dialekterna i Österrike återspeglar detta. Finlandssvenskarnas dialekter kan föras samman i en östsvensk dialektgrupp, tillsammans med de nu utdöende svenska dialekterna i Estland; de tyska dialekterna i Österrike bildar dock ingen egen dialektgrupp utan är geografiskt sett helt enkelt en fortsättning på de angränsande dialekterna i södra Tyskland. Det västligaste österrikiska förbundslandet, Vorarlberg (c. 300 000 inv.), hör till det alemanniska dialektområdet och är språkligt därmed närmast besläktat med det angränsande sydvästra Tyskland och med nordöstra Schweiz. Det övriga Österrike (över 7 miljoner inv.) hör till det bayersk-österrikiska dialektområdet, som också omfattar Sydtyrolen och ungefär hälften av Bayern.

På tal om dialekterna kan erinras om att det tyska standardspråket är utbrett över ett område som dialektalt är mycket starkare differentierat än det område sammantaget där svenskt, norskt och danskt standardspråk används. För man över den skandinaviska modellen till det tyska språkområdet, skulle det där inte finnas ett enda standardspråk utan kanske sex eller åtta! Men även i detta hypotetiska fall skulle t.ex. Wien och München få ett och samma standardspråk – så nära varandra ligger de mellanbayerska dialekterna i dessa bayerska storstäder. Men i Österrike spelar dialekten en viktigare roll än i Bayern, där många invånare kommer från andra delar av Tyskland och behåller sitt nordliga tyska uttal.

Så som man använder tyskt standardspråk i Österrike framträder dialektens inflytande rätt starkt, i synnerhet i fonetik och ordförråd. Också i finlandssvenskan ligger de östsvenska dialektala särdragen bakom de finländska dragen i standardspråket, t.ex. avsaknaden av den musikaliska accenten. Här kan det indirekt vara fråga om finsk påverkan (substrat eller adstrat). På liknande sätt

finns det fenomen i tyskan i den österrikiska delstaten Kärnten, i det tyskslovenska kontaktområdet, som antyder inflytande från grannspråket.

En annan faktor som resulterar i en differentiering av standardspråket är språkgemenskapens uppdelning i olika stater. Olika traditioner i förvaltning, rättsförhållanden, skola, militärväsen osv. kan återspeglas i termförråden. Detta gäller för finlandssvenskan gentemot rikssvenskan och i likhet därmed också för tyskan i Österrike gentemot tyskan i Tyskland. För övrigt är austriacismer (österrikiska särdrag) av denna kategori nästan de enda äkta austriacismerna, om man med "äkta" vill säga att draget i fråga förekommer inom hela det österrikiska området och inte bortom den österrikisk-tyska statsgränsen. De flesta övriga drag som kännetecknar det österrikiska språkbruket hör antingen hemma endast i en del av Österrike eller förekommer också i Sydtyskland. Men här finns det exempel som är typiska för olikheterna mellan Österrike och Tyskland. Ordet *Jänner* (januari) hör till de bayerska dialekterna i Tyskland och Österrike men är standardspråk bara i Österrike. De sydtyska formerna *ich bin gestanden/gesessen/gelegen* (jag har stått/suttit/legat) är de enda möjliga i standardspråk i Österrike; i Sydtyskland är de undanträngda av de nordtyska formerna *ich habe gestanden/gesessen/gelegen*.

För finlandssvenskan karakteriseras läget av den dominerande närvaron av den finska majoritetens språk. Det finns ju ingenting liknande för tyskan i Österrike. Detta för oss över till språkvården. Här finns nämligen vissa skillnader i accentuering. Den svenska folkgruppen i Finland åtnjuter visserligen en exemplarisk språklagstiftning men man kan ändå inte undvika att minoritetssituationen medför problem för språket. Därför är det förståeligt att språkvårdens främsta mål är att bevara fasta band mellan finlandssvenskan och rikssvenskan. På detta sätt säkras svenskhetens fortbestånd i Finland. För Österrike är situationen en annan. Det tyska språket kan inte gå förlorat men däremot nog särdragen i den österrikiska tyskan. Vården av det tyska standardspråket i dess österrikiska tappning är ett av målen för den österrikiska ordboken, Österreichisches Wörterbuch. Men också den tyska Dudenordboken för rättskrivning (Rechtschreibung der deutschen Sprache) beaktar variation inom tyskt standardspråk. Där redogörs för sydtyskt, österrikiskt och schweiziskt språkbruk. Den österrikiska tyskan sammanhänger med Österrikes nationella identitet.

Därmed kommer vi över till ett sista tema, namn på språk och folk. Den som i Finland har svenska som modersmål kan kallas *svensk*. Den som i Österrike har tyska som modersmål kallas *österrikare* – ordet *tysk* vore problematiskt. Ordet *tysk* kan nämligen i dag användas endast för språket och för den tyska staten. Och här är ett av de politisk-språkliga tabun som det finns flera av i Österrike...

(Övers. Christer Laurén)